

РОЗДІЛ 6

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 330.15.504

Кобзар О. М.

Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку
Національної академії наук України»

ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ЗБИТКУ ВІД ЗАБРУДНЕННЯ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА ВІДХОДАМИ З ПОЗИЦІЙ ЕКОСИСТЕМНОГО ПІДХОДУ

Обґрунтовано необхідність пошуку адекватних підходів до оцінювання збитків від забруднення навколишнього природного середовища відходами з метою забезпечення ефективної державної екологічної політики. У зв'язку з цим реальна вартісна оцінка втрат на основі екосистемного підходу може стати дієвим інструментом регулювання природокористування. Досліджено механізм виникнення та основні фактори формування збитку від забруднення навколишнього природного середовища відходами з позицій екосистемного підходу. Визначено особливості та проблеми під час оцінювання збитку від забруднення навколишнього природного середовища відходами з позицій екосистемного підходу.

Ключові слова: екосистемний підхід, екосистемні функції, економічний збиток, опосередкований збиток, відходи.

Постановка проблеми. Проблема забруднення навколишнього природного середовища відходами набуває все більшої актуальності як у всьому світі, так і в нашій державі. Так, витрати на охорону навколишнього природного середовища у сфері поводження з відходами у 2017 році були одними з найбільш вагомих – капітальні інвестиції становили 22,4%, а поточні витрати – 36,7% у загальній структурі витрат [1]. Актуальність зазначеної проблеми відображено у низці вітчизняних законодавчих документів. Зокрема, Радою національної безпеки й оборони України у рішенні «Про комплекс заходів щодо вдосконалення проведення моніторингу довкілля та державного регулювання у сфері поводження з відходами в Україні» було визнано «недостатню ефективною діяльність Кабінету Міністрів України із забезпечення проведення державної політики у сфері поводження з відходами, впровадження дієвих механізмів державного регулювання у цій сфері» [2]. Зазначене свідчить про необхідність формування та реалізації ефективної політики у сфері поводження з відходами, обов'язковою умовою якої є об'єктивна економічна оцінка збитку від забруднення навколишнього природного середовища відходами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні теоретико-методологічні положення оцінювання збитку від забруднення навколишнього природного середовища, економічного оцінювання екосистемних функцій розглядалися такими вітчизняними і зарубіжними вченими, як С.Н. Бобильов, О.О. Веклич, В.М. Захаров, Л.Г. Мельник, М.П. Тихомиров, І.М. Потравний, М.А. Хвесик, Є.В. Хлобистов та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Відзначаючи наукову цінність результатів цих досліджень, слід зауважити, що залишається малодослідженим питання оцінювання економічного збитку від забруднення навколишнього природного середовища відходами з позицій екосистемного підходу.

Мета статті. Зважаючи на вищезазначене, мета дослідження полягає у визначенні факторів формування економічного збитку від забруднення

навколишнього природного середовища відходами на основі екосистемного підходу.

Виклад основного матеріалу. Базовим елементом оцінювання економічного збитку від забруднення навколишнього природного середовища відходами є визначення натурального збитку. Необхідно зауважити, що, оскільки екодеструктивні зміни у навколишньому природному середовищі негативно впливають на стан та функціонування економічних систем, оцінювання збитку від забруднення навколишнього природного середовища відходами включає оцінювання збитку від забруднення безпосередньо навколишнього природного середовища відходами та збитку, який виникає внаслідок цього в економічних системах (рис. 1).

Величина натурального збитку, завданого екологічній системі, залежить від кількісних та якісних характеристик негативного впливу від забруднення навколишнього природного середовища відходами та його об'єктів (рис. 2).

Потужність впливу передусім залежить від небезпечності та усягу відходів. У цьому контексті на особливу увагу заслуговує проблема встановлення ступеня їх небезпечності та, відповідно, класифікації для розрахунків плати за завданий збиток. Необхідно зазначити, що «більшість країн взагалі відійшли від системи платежів за класами безпеки та перейшли до плати за списочним принципом, як, зокрема, це зробила Польща» [7, с. 54]. Тобто підхід до визначення величини платежу за розміщення відходів і, відповідно, завданого збитку базується на зазначеному принципі, який «дозволяє урахувати індивідуальні небезпечні властивості окремих складників відходів, ризики, які вони можуть створювати для довкілля у разі неналежного поводження із ними, а також технічні та технологічні можливості, екологічну та економічну доцільність утилізації відходів» [7, с. 55].

Ключовими характеристиками об'єктів впливу на етапі оцінювання натурального збитку від забруднення безпосередньо навколишнього природного середовища відходами є тип, площа, унікальність, асиміляційний потенціал екосистеми;

Рис. 1. Механізм виникнення збитку від забруднення навколишнього природного середовища відходами

Джерело: складено на основі [3, 4, 5]

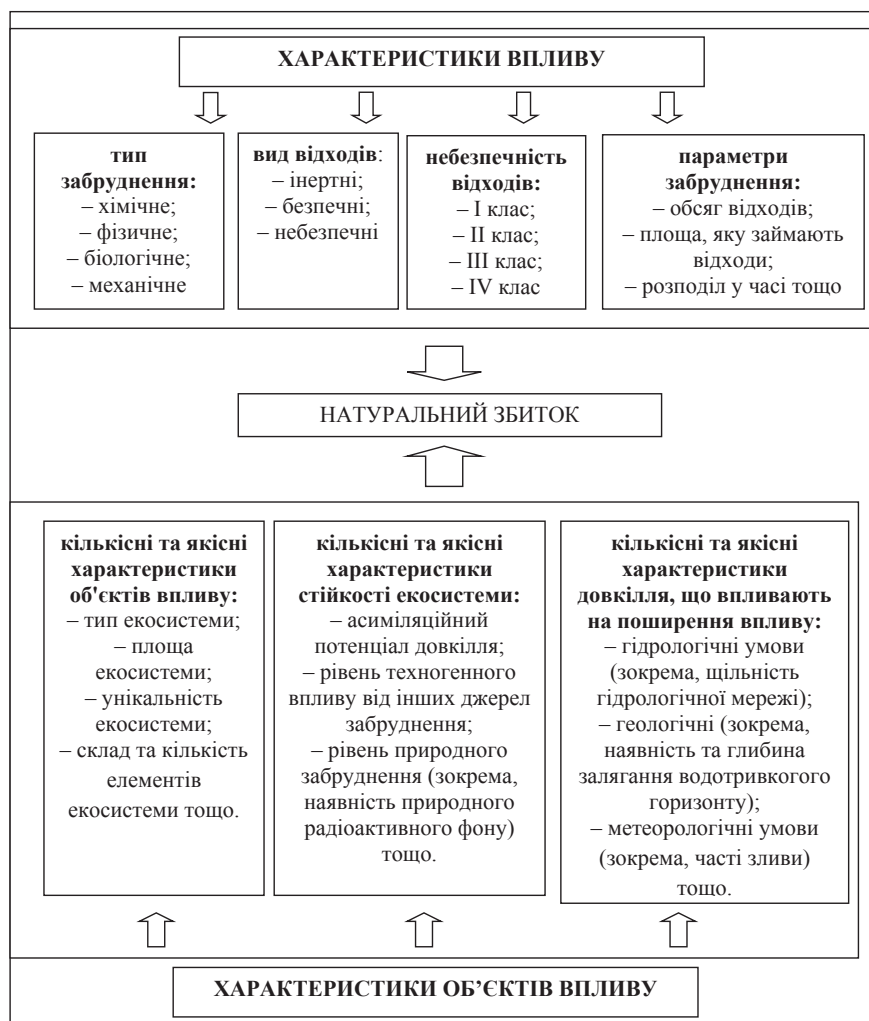

Рис. 2. Основні фактори формування натурального збитку в навколишньому природному середовищі від забруднення відходами

Джерело: складено на основі [6, 7, 8]

склад та кількість елементів останньої, що піддаються негативному впливу.

Об'єктивне оцінювання збитку від забруднення навколишнього природного середовища відходами є можливим лише за умови повного відображення всіх його складників. Так, сьогодні у всьому світі дедалі більшого поширення набуває екосистемний підхід, який базується на «застосуванні відповідних наукових методологій, що охоплює всі рівні біологічної організації, включаючи основні структури, процеси, функції і взаємодію між організаціями і навколишнім середовищем» [9, с. 41].

Відповідно до зазначеного підходу, всі товари і послуги, які суспільство отримує від навколишнього природного середовища, належать до однієї з таких груп [3, с. 10]: забезпечувальні послуги – продукти, які надходять від екосистем; регулювальні послуги – вигоди від регулювання екосистемних процесів; культурні послуги – нематеріальні вигоди; підтримувальні послуги – послуги, необхідні для підтримки всіх інших екосистемних послуг.

Відповідно, під час оцінювання збитку від забруднення навколишнього природного середовища відходами з позицій екосистемного підходу необхідно враховувати збиток від втрати або погіршення всіх екосистемних функцій. Оскільки величина збитку від втрати або погіршення якості елементів та функцій екосистеми є різницею між початковою вартістю та вартістю після негативного впливу на довкілля відходів, то під час визначення зазначеного збитку доцільно спиратися на вже наявні методологічні підходи до оцінки вартості екосистемних послуг.

Складниками збитку, які набувають принципово нового змісту під час застосування екосистемного підходу та водночас є надзвичайно складними для визначення, є величини опосередкованого та віддаленого у часі збитків. Останнє пов'язано з тим, що «процеси в екосистемах часто мають нелінійний характер, а їхні результати нерідко бувають віддаленими у часі, в результаті чого відсутність строгих закономірностей може створювати певну неясність або приводити до несподіваних результатів» [9, с. 41]. Одним із проблемних питань під час оцінювання зазначених складників збитку є питання визначення ризиків їх настання, які відповідно до [6, с. 12] визначаються як «ризик економічних втрат, збитків, які можуть бути в об'єктів різного рівня суспільної організації внаслідок погіршення стану (якості) навколишнього середовища». Іншим проблемним питанням є визначення ланцюга опосередкованих і відділених у часі збитків та його доцільної довжини з погляду врахування його у господарських відносинах.

Факторами формування натурального збитку, завданого економічній системі, є кількісні та якісні характеристики негативного впливу від забруднення відходами навколишнього природного середовища (погіршення характеристик навколишнього природного середовища) та його об'єктів (зокрема, чисельність населення, інфраструктура району, що забруднюється). Економічне оцінювання зазначених збитків в екологічних та економічних системах відбувається за допомогою групи факторів, які у вітчизняній науковій літературі визначено як фактори стану та «пов'язані з характеристиками економічної системи і дають змогу дати вартісні оцінки натуральному негативним змінам у суспільстві і природі» [4, с. 276].

Поводження з відходами передбачає низку заходів, зокрема, «збирання, перевезення, сортування, зберігання, оброблення, перероблення, утилізацію, видалення, знешкодження і захоронення, включаючи контроль за цими операціями та нагляд за місцями видалення» [8]. Всі витрати, пов'язані із функціонуванням інфраструктури поводження з відходами, є також важливим складником збитку, який заподіяно суспільству, і мають бути обов'язково параметризовані. Збільшення витрат суспільства на інфраструктуру поводження з відходами (зокрема, за запровадження більш жорсткого законодавства, технічних вимог, нових екологічно чистих технологій) буде одночасно збільшувати величину збитку та внаслідок обмеження екодеструктивного впливу відходів на довкілля за рахунок зазначених заходів – зменшувати. Варто зазначити, що будь-який з об'єктів інфраструктури поводження з відходами (об'єкти генерування, перероблення, захоронення тощо) є також джерелом негативного впливу на екосистеми та їхні функції, який необхідно розглядати та параметризувати як складник загальної величини збитку.

Серед факторів, які певною мірою зменшують величину збитку, необхідно зазначити вартість вторинної сировини, яка отримується з відходів.

Висновки і пропозиції. Обов'язковою умовою об'єктивної оцінки збитку є врахування всіх його складників. У цьому сенсі на увагу заслуговує концепція екосистемного підходу, яка нині набуває все більшого поширення у світі, відповідно до якої все, що отримує суспільство від природи, є екосистемними послугами і належить до однієї з таких груп – забезпечувальні, регулювальні, культурні та підтримувальні. Отже, під час оцінювання збитку від розміщення відходів у навколишньому природному середовищі необхідно враховувати негативні зміни у всіх зазначених послугах екосистем. Складниками збитку, які набувають принципово нового змісту з позицій екосистемного підходу та водночас є надзвичайно складними для визначення, є величини опосередкованого та віддаленого у часі збитків.

З огляду на вищевикладене, виникає необхідність перегляду традиційних методологічних підходів до оцінювання економічного збитку від забруднення навколишнього природного середовища з позицій екосистемного підходу за всіма напрямками поводження з відходами, зокрема збиранням, перевезенням, сортуванням, зберіганням, обробленням та переробленням, утилізацією, видаленням, знешкодженням і захороненням, включаючи контроль за цими операціями та нагляд за місцями видалення тощо.

Визначення економічного збитку від забруднення навколишнього природного середовища відходами з позицій екосистемного підходу сприятиме підвищенню ефективності вирішення низки управлінських завдань у сфері поводження з відходами, зокрема реалізації принципу «забруднювач платить»; підвищенню ефективності виконання положень директив ЄС, під впливом яких знаходиться вітчизняний законодавчий процес (зокрема, Директива 2011/92/ЄС про оцінку впливу окремих державних і приватних підприємств на навколишнє середовище); визначення розподілу збитку між територіальними громадами; визначення розміру внесків під час страхування тощо.

Список використаних джерел:

1. Статистичний збірник «Довкілля України за 2017 рік» URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_du2017.pdf
2. Рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про комплекс заходів щодо вдосконалення проведення моніторингу довкілля та державного регулювання у сфері поводження з відходами в Україні». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0005525-13/paran2#n2>
3. Бобылев С.Н. Экосистемные услуги и экономика [Электронный ресурс] / С.Н. Бобылев, В.М. Захаров. М.: Левко, Институт устойчивого развития, 2009. 72 с. URL: http://sustainabledevelopment.ru/upload/File/Books/Inst_book_7.pdf
4. Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням : підручник / за заг. ред. д.е.н., проф. Л.Г. Мельник; к.е.н., проф. М.К. Шапочки. Суми : Університетська книга, 2007. 759 с.
5. Методика оцінки збитків від наслідків надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/175-2002-p>
6. Тихомиров, Н.П. Методы анализа и управления эколого-экономическими рисками / Н. Тихомиров, И. Потравный, Т. Тихомирова. Москва: Юнити-Дана, 2003. 350 с.
7. Міщенко, В.С. Інституціональний розвиток сфери поводження з відходами в Україні: на шляху європейської інтеграції/ В.С. Міщенко, Ю.М. Маковецька, Т.Л. Омеляненко. – К. : ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку» НАН України, 2013. 192 с.
8. Закон України «Про відходи». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/187/98-вр>
9. Экосистемный подход. Приложение к Решению КС V/6 Конференций сторон Конвенции о биологическом разнообразии. URL: <http://www.cbd.int/doc/decisions/cop-05/full/cop-05-dec-ru.pdf>

Кобзарь Е. М.

Государственное учреждение «Институт экономики природопользования и устойчивого развития Национальной академии наук Украины»

ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО УЩЕРБА ОТ ЗАГРЯЗНЕНИЯ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ ОТХОДАМИ С ПОЗИЦИЙ ЭКОСИСТЕМНОГО ПОДХОДА

Резюме

Обоснована необходимость поиска адекватных подходов к оценке ущерба от загрязнения окружающей природной среды отходами с целью обеспечения эффективной государственной экологической политики. В связи с этим реальная стоимостная оценка потерь на основе экосистемного подхода может стать действенным инструментом регулирования природопользования. Исследован механизм возникновения и основные факторы формирования ущерба от размещения отходов в окружающей среде с позиций экосистемного подхода. Определены особенности и проблемы при оценке ущерба от загрязнения окружающей природной среды отходами с позиций экосистемного подхода.

Ключевые слова: экосистемный подход, экосистемные функции, экономический ущерб, косвенный ущерб, отходы.

Kobzar O. M.

Public Institution «Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine»

FACTORS OF FORMATION OF ECONOMIC DAMAGE FROM ENVIRONMENTAL POLLUTION BY WASTE FROM POSITIONS OF ECOSYSTEM APPROACH

Summary

The necessity of finding adequate approaches to the assessment of damage from environmental pollution by waste in order to ensure an effective state environmental policy is substantiated. In this regard, the real assessment of damage based on the ecosystem approach is an effective tool for regulating environmental management. The mechanism of occurrence and the main factors of damage formation from environmental pollution by waste from the standpoint of the ecosystem approach are investigated. The peculiarities and problems in the assessment of damage from environmental pollution by waste from positions of ecosystem approach are determined.

Key words: ecosystem approach, ecosystem functions, economic damage, indirect damage, waste.